

IDEI

Colecția **Ratio** este coordonată de
Florin George Călian

RÉMI BRAGUE

LECUIND ADEVĂRURI LUATE RAZNA

ÎNȚELEPCIUNE MEDIEVALĂ PENTRU
VREMURI MODERNE

Traducere din engleză de
Dan Siserman și Dan Radu

Ratio et Revelatio
2022

**Colecția *Ratio* este coordonată de
Florin George Călian**

Coperta: Paula Cionca
DTP: Paula Cionca

Tipărit la Print Expert, Oradea

© Copyright: Ratio et Revelatio, 2022

Imagine coperta I: Hyeronimus Bosch, *Corabia nebunilor*

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BRAGUE, RÉMI**

**Lecuind adevăruri luate razna: înțelepciune medievală
pentru timpuri moderne**/Rémi Brague; trad. de Dan Siserman
și Dan Radu. – Oradea: Ratio et Revelatio, 2022

ISBN 978-606-9659-49-6

I. Siserman, Dan (trad.)

II. Radu, Dan (trad.)

821.133.1

Editura Ratio et Revelatio
Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183
e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

CUPRINS

CUPRINS	5
NOTĂ INTRODUCTIVĂ LA EDIȚIA ROMÂNEASCĂ	9
INTRODUCERE	13
Trei idei care au luat-o razna	15
Proiectul	16
Înapoi la Evul Mediu?	17
I. EȘECUL PROIECTULUI MODERN	23
Timpurile moderne ca proiect	23
Cuvântul „proiect”	27
Cine este proiectantul?	28
Proiect și sarcină	29
A face experimente	31
Ființa ca experiment	33
Dialectica experimentului	36
Riscul	38
Întrebarea nerăspunsă	40
II. ATEISMUL LA CAPĂȚUL PUTERII	43
Victoria ateismului?	43
Succesele unei viziuni non-teiste asupra lumii	44
O boală de moarte	46
Dialectica ateismului	47
Forma concretă a autodistrugerii	49
Proiectul Iluminismului în pericol	51
Cauza și temeiul	52
Răspuns la obiecții	54
III. NECESITATEA BUNĂTĂȚII	59
Toți sîntem discipoli ai lui Aristotel	59
Binele poate să aștepte	61

Binele ca ceva necesar	62
Subiectul	63
Îngerii	65
Libertatea ca principiu	66
Nașterea	68
Rușinea	70
Accesul nostru la Bine	71
 IV. NATURA	 75
O nevoie urgentă	75
Știința căutată: cosmologia	76
Nu există un Logos al naturii	78
Natura în cadrul Bibliei	81
Utile perspectivă medievală	83
Concepția lui Toma de Aquino asupra naturii create	86
De ce să studiem natura?	89
 V. LIBERTATE ȘI CREAȚIE	 91
Confuzia noastră actuală cu privire la libertate	91
Niveluri ale libertății	94
Ideea biblică a unui nou început	97
Libertate și creație	99
Creație și iertare	100
Libertatea ca creștere liberă	103
Libertatea ca acces neîngrădit la bine	104
 VI. CULTURA CA PRODUS SECUNDAR	 107
Cultura ca ceva superfluu	107
Simțul estetic	109
Salvarea culturii antice	111
Cultura nu era menită să fie astfel	115
Cultura Ființei	120
 VII. VALORI SAU VIRTUȚI?	 123
Valoarea valorilor	123
Virtutea virtuților	125

Valorile ca intermediar	127
Ce conferă valorilor valoarea lor	128
Virtuțile așa cum au fost poruncite	129
 VIII. FAMILIA	 133
Familia sub asediu	133
Ce poate face familia de una singură	136
Unde este Scopul ultim?	137
Ideea de „societate”	139
Timpul și familia	140
Cui îi pasă?	143
 IX. CIVILIZAȚIA ÎN CALITATE DE CONSERVARE ȘI	
CONVERSAȚIE	147
Un cuvânt	147
Conversație	149
Sînt civilizația și barbaria realmente antagonice?	152
Continuitate	155
Istoria	157
Barbaria naturii	160
Civilizația naturii	161
Natura ca partener de dialog	163
Concluzie: conservarea Ființei	164
 SURSELE TEXTELOR	 167

NOTĂ INTRODUCȚIVĂ LA EDIȚIA ROMÂNEASCĂ

ÎN PRIMA SA CARTE scrisă în limba engleză, Rémi Brague susține că există o problemă fundamentală a modernității: nu mai considerăm lumea creată și umanitatea ca fiind valoroase în mod intrinsec. În *Lecuind adevăruri luate razna*, în engleză *Curing mad truths*, bazată pe o serie de conferințe susținute cu diverse ocazii în fața unui public anglofon¹, Brague meditează asupra ideii că omenirea se confruntă cu situația de a trebui să se întoarcă la o atitudine de tip medieval față de lume: nu însă la Evul Mediu al presupusei înapoieri sociale și barbarii, ci mai degrabă la acel Ev Mediu care a înțeles natura, oamenii și tot ceea ce ne înconjoară ca fiind creația unui Dumnezeu rațional și binevoitor, adică la acea viziune despre lume care înțelege existența ca o sarcină de a fi în slujba Binelui, Frumosului și Adevărului. În contrast, viziunea modernă despre lume se prezintă pe sine drept un *proiect* de supunere a tot ce există prin controlul total al unei ființe umane care se pretinde autosuficientă, dar care nu reușește să-și legitimizeze cuceririle tehnologice și progresele sociale în termenii Binelui, Frumosului și Adevărului.

Întrucât se vede pe sine doar ca un proiect sau un experiment inițiat de o umanitate ivită printr-un concurs de forțe oarbe și eliberată de orice sarcină și misiune transcendentă, lumea vremurilor moderne, deși este în stare de cele mai grozave realizări de care a fost vreodată omenirea capabilă, nu poate (și poate nici nu vrea) să răspundă la insidioasa întrebare asupra propriei legitimități: la ce bun toate aceste reușite tehnice, științifice și sociale? De ce mi-aș mai împărtăși cu alții bunăstarea mea efemeră? De ce, la urma urmei, ar fi mai bună existența ființelor umane decât inexistența sau dispariția lor? Dacă tot ne simțim în lume precum niște aruncați într-o horă jucată în jurul sicriului, de ce am mai vrea să contaminăm și pe alții cu virusul ființei? De ce aș mai continua să fiu un cobai în laboratorul de experimente al

¹ A se vedea la sfârșitul cărții anexa cu sursele textelor.

unei omeniri care a luat-o razna? De ce e bine ca specia umană să-și continue aventura și să fie dusă mai departe? – acestea sînt întrebările cu care Rémi Brague ne zgîndărește la fiecare pagină a acestei cărți nebunia rațiunii autosuficiente și confortul sinucigaș al vieții neinterogate.

Întrebarea „de ce e bine ca omul să existe?” devine cu atît mai presantă cu cît rațiunea care nu își poate găsi legitimitatea altundeva decît în sine însuși pare că o ia razna. Rațiunea eliberată de ispita irațională a transcendenței, rațiunea despre care omul recent credea că acum progresează nestăvilit spre mereu alte culmi ale succesului, pătrunzînd toate sferele vieții, se travestește în barbaria transformării faustice a omului într-un experiment aflat la cheremul oricărui nebun. Cine este nebun? Brague, pe urmele lui Chesterton, afirmă că nebun este „cel care a pierdut totul, cu excepția rațiunii”: adică cel care și-a pierdut originea, natura, trecutul și viitorul, cerul și pămîntul, adică sensul. Pe scurt, nebun este cel al cărui orizont nu se întinde decît atît cît îi poate rațiunea născoci niște adevăruri prin care să își autosatisfacă capriciile și nevoile mercantile. Punînd sub semnul întrebării aceste surogate de adevăruri pe care se clădește bîlciul deșertăciunilor noastre cotidiene, Brague ne arată că ele conțin încă puțin din urma acelor răspunsuri care provin din timpurile în care umanitatea, asemenea lui Iacob, avea curajul de a-și asuma ca sarcină confruntarea și conversația cu acel principiu care ne subîntinde pe toți și pe toate și care este unica instanță care într-adevăr poate să ne legitimizeze rațiunea cu sens: „dacă mă simt pe mine însumi și pe semenii mei ca fiind creaturile unui Dumnezeu bun și milostiv, care ne cheamă să participăm la propria Sa viață plină de iubire, atunci am excelente motive pentru a asigura continuitatea vieții” – afirmă Brague.

Rémi Brague nu e nicidecum un reacționar, ci un conservator al bunului simț. În fața acestei situații curente în care barbaria pune în pericol nu doar existența civilizației, ci chiar a omenirii per ansamblu, filosoful francez nu ne propune calea revoluției unui nou cer și a unui nou pămînt, pe care doar Rațiunea divină are puterea să o înfăptuiască, ci a redescoperirii virtuților care

decurg din ascultarea poruncii de a fi, de a exista și a fi ceea ce sîntem. Înseamnă a redescoperi și a practica „cultura vieții”, după cum zicea Papa Ioan Paul al II-lea, sau „cultura Ființei”, după cum zicea Papa Benedict al XVI-lea. Așadar, afirmînd bunătatea a ceea ce este și mărturisindu-ne credința în Ființă, nu înseamnă nicidecum a întoarce spatele tuturor realizărilor cu adevărat importante ale lumii moderne, ci a le trăi într-un alt orizont: acela al unei vieți trăite sacramental, în care Dumnezeu este adorat și slăvit prin iubirea și grija față de toate făpturile, față de aproapele, departele, strămoșii și urmașii, față de fratele soare, sora lună și maica noastră țărînă...

În orizontul acestor problematizări se află căutările cu care Rémi Brague încearcă să ne lecuiască adevărurile care par că au luat-o razna.

Dan Siserman

INTRODUCERE

POLIVALENTUL ROMANCIER, eseist și înțelept englez, G. K. Chesterton († 1936) a caracterizat lumea în care trăim, adică „lumea modernă”, printr-o frază devenită celebră în unele cercuri, ca să nu spunem chiar clișeică. Conform lui, lumea modernă este „plină de vechi virtuți creștine care au luat-o razna”¹. Îngăduiți-mi să îmi iau punctul de plecare de la această caracterizare.

Această remarcă zeflemitoare este adesea interpretată greșit într-o formă generalizată care nu are de a face cu „virtuțile”, ci cu „ideile” sau „adevărurile”. Cu toate acestea, formula nu trebuie luată fără prudență, deoarece formularea autentică se dovedește că are nevoie de o corectare, în vreme ce forma mai generală este, în ultimă instanță, cea mai profundă și adevărată. Chesterton oferă cauza pentru care virtuțile au luat-o razna imediat după aceea: „virtuțile au luat-o razna fiindcă au fost izolate unele de celelalte și rătăcesc singure”. Dar el nu ne spune ce este nebunia – motivul fiind acela că ne oferise deja un răspuns foarte sensibil puțin mai devreme în aceeași carte: „nebunul e un om care și-a pierdut totul, cu excepția rațiunii”². Lumea modernă se fălește că este pe deplin rațională. S-ar putea însă ca ea însăși să se fi plasat în același colț cu bietul om descris de Chesterton: nu exaltând rațiunea, ci făcând acest lucru împotriva altor dimensiuni ale experienței umane, privind-o astfel de contextul care o face semnificativă. Mai multe despre asta mai târziu.

Pentru moment, aș dori să adresez o întrebare: are sens să vorbim despre „virtuți creștine”, virtuți pe care să le putem numi în mod responsabil prin adjectivul „creștine”, adică virtuți care se presupune că sînt specific creștine și care nu se găsesc în altă parte? Eu aș răspunde: nu. Douăzeci de ani mai târziu, Chesterton și-a nuanțat în mod explicit prea grăbita afirmație cu o formulă ceva mai fericită:

¹ G. K. Chesterton, *Orthodoxy*, Ignatius Press, San Francisco, 1908, cap. 3, p. 35. [ed. rom.: *Ortodoxia*, trad. Irina Petras, Paralela 45, Pitești, p. 23.]

² *Ibidem*, cap. 2, p. 24. [ed. rom., p. 13.]

Adevărul este următorul: lumea modernă, cu mișcările ei moderne, trăiește din capital catolic. Ea folosește și consumă *adevărurile* care i-au rămas din vechiul tezaur al creștinătății; inclusiv, desigur, multe *adevăruri* cunoscute de antichitatea păgînă, dar cristalizate în creștinism. Însă modernitatea nu inițiază cu adevărat noi entuziasme care să îi fie doar ei proprii. Noutatea este o chestiune de nume și etichete, ca în cazul reclamei moderne; în rest, în aproape toate celelalte privințe, noutatea este pur și simplu negativă. Nu inițiază lucruri noi pe care să le poată duce cu adevărat mai departe în viitor. Dimpotrivă, preia lucruri vechi pe care nu le poate continua deloc. Căci acestea sînt cele două mărci ale idealurilor morale moderne. În primul rînd, faptul că ele au fost împrumutate sau smulse din mîinile anticilor și medievalilor. În al doilea rînd, faptul că ele se ofilesc foarte repede în mîinile modernilor³.

Potrivit lui Chesterton, și în siajul unor autori anteriori, precum A.J. Balfour sau Charles Péguy, lumea modernă este în esență parazită, hrănindu-se din ideile premoderne⁴. Se va acorda atenție importantei anexe potrivit căreia moștenirea medievală includea „desigur, multe adevăruri cunoscute de lumea păgînă, dar cristalizate abia în creștinism”. Neînsemnatul „desigur” este departe de a fi evident sau, cel puțin, de a fi admis în mod obișnuit, căci mulți oameni insistă asupra rupturii radicale dintre epoca „păgînă” și cea „creștină”. Trecerea de la lumea și viziunea lumii antice la ceea ce a urmat, o perioadă numită de obicei „Evul Mediu”, poate fi înfățișată în diferite nuanțe, inclusiv prin reprezentarea modernă a unei *tabula rasa* care permite un nou început de la zero.

³ G. K. Chesterton, „Is Humanism a Religion?”, în *The Thing, Sheed and Ward*, Londra, 1929, pp. 16–17. Accentul pe „adevăr” îmi aparține.

⁴ A. J. Balfour, *The Foundations of Belief*, Longmans, Green & Co., Londra, 1895, cap. 4, p. 83; Charles Péguy, „De la situation faite au parti intellectuel dans le monde moderne devant les accidents de la gloire temporelle” [1907], în *Oeuvres en prose*, ed. R. Burac, Gallimard, Paris, 1988, vol. 2, p. 725. Ideea lui Balfour este citată în Miguel de Unamuno, *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* [1913], cap. 2 [ed. rom.: *Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și popoare*, trad. Constantin Moise, Institutul European, Iași, 1995, cap. 2.]

În orice caz, teza de bază rămîne aceeași: anume că lumea modernă nu lasă nevătămat capitalul din care trăiește, ci îl corupe. Fiindcă ea dă fiecăruia dintre elementele pe care le împrumută din lumile anterioare o turnură specifică pentru a le supune propriilor scopuri.

Trei idei care au luat-o razna

Permiteți-mi să vă dau acum cîteva exemple de idei premoderne care au fost preluate de gîndirea modernă, dar care au luat-o mai apoi razna. Trei dintre ele mi-au venit în minte acum, dar s-ar putea să mai fie și altele:

(a) *Ideea creației de către un Dumnezeu rațional stă la baza ipotezei că universul material poate fi înțeles de ființele umane.* Însă gîndirea modernă elimină referința la un creator și rupe legătura dintre rațiunea presupus prezentă în lucruri și rațiunea care guvernează sau cel puțin ar trebui să guverneze acțiunile noastre. Această sfîșiere a țesăturii raționalității produce ceea ce aș numi, dacă mi-e îngăduit să folosesc un joc de cuvinte, un *logos* ieftin, *low-cost*. Ea mai pricinuiește și o revigorare a unui fel de sensibilitate gnostică, de vreme ce rațiunea noastră nu are nimic în comun cu rațiunea care impregnează universul material. Rațiunea umană ar trebui să aibă ca obiectiv principal prezervarea bazei sale concrete în viața umană. Drept urmare, ar trebui să presupună că existența omenirii este un lucru bun, că venirea sa la viață prin mijlocirea proceselor evolutive, de la „bălțile mici și calde” ale lui Darwin sau chiar de la Big Bang pînă în prezent, trebuie să fie tolerată.

(b) *Ideea de Providență a fost asimilată de gîndirea modernă, dar „secularizată” și distorsionată*⁵. Micul burghez continuă să creadă în progres, deși recunoscîndu-i eșecurile se miră și se indignează cînd lucrurile merg anapoda. Credem întrucîtva că putem face ce vrem, că putem năzui orice capriciu, iar omenirea va găsi

⁵ Cf. Amos Funkenstein, *Theology and the Scientific Imagination from the Late Middle Ages to the XVIIth Century*, Princeton University Press, Princeton, 1986, cap. 4. [ed. rom.: *Teologie și imaginația științifică. Din Evul Mediu pînă în secolul al XVII-lea*, trad. Walter Fotescu, Humanitas, București, 1998, cap. 4: „Providența și cursul istoriei, pp. 182-256.]